

UUSLIBERAALI¹ AJATTELUTAPA ON PESIYTYNYT SUOMALaiseenkin KOULUTUSPOLITIikkaan

Pohjoismaiden tunnetun ja tunnustetun koulutustutkijan Torsten Husénin mukaan koulutusjärjestelmien globalisoituminen on etenemässä kiihtyvällä vauhdilla. Skandinavian maat ovat "amerikkalaistuneet" muuta Eurooppaa nopeammin, hän väittää. Koulutuksesta alkaa tulla yhtäältä standardoitua mallintajina Euroopan Unioni, OECD ja Maailmanpankki mallintamana ja toisaalta räätälöidyn yksilöllistettyä, havainnoi professori Risto Rinne puheenvuorossaan.

RISTO RINNE

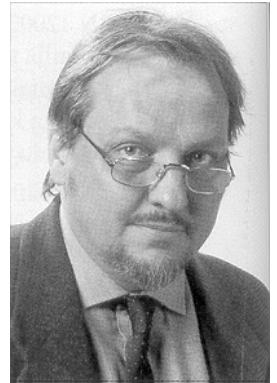
Kansallisvaltioiden asema on parin viime vuosikymmenen aikana syvältä muuttunut. Globalisaation voimat minimoivat kansallisia eroja, madaltavat raja-aitoja ja tekevät kansallisvaltioista ja niiden talouksista aiempaa merkityksettömämpiä (Walters ym. 1997). Vanhan kansallisvaltion makrotaloudellista suunnittelua, sen kollektiivista hyvinvointivaltioideaa ja sen kansalaisten yhteistä identiteettiä horjuttaa uudenkaltainen kapitalismi, joka on nyt "globaalia, ylikansallista, jälkiteollista, tietointensiivistä, kulusorientoitunutta, uusliberalistista ja uudelleenrakennettua" Mann (1997). Ympäristö- ja väestökysymyksistä sekä toimeentulosta ja väkivallasta on noussut senkaltaisia uhkakuvia, joita ei kyetä hoitamaan yksittäisten valtioiden voimin. Uudet identiteettipolitiikat ja uudet sosiaaliset liikkeet ovat tuottamassa uudenlaisia sekä ylikansallisia että paikallisia identiteettejä, jotka eivät enää kiinnity yhteen maahan ja yhteen kansakuntaan.

Taloudesta on kaikkialla maailmassa tullut keskinäisesti riippuvaa ja talouden, valtion ja yhteiskunnan suhteet ovat perusteellisesti uudelleenrakentumassa. Sosialistisen maailmanjärjestelmän murtuminen ja kylmän sodan vaimeneminen ovat syvältä muuttaneet globaalia geopolitiikkaa korostaen erityisesti USA:n maailmanherruutta. Syyskuun 11. päivän tapahtumien jälkeinen terroristijahti on vaarantanut maailmanrauhaa ja ko-

ventanut monissa maissa poliittista ilmapiiriä, lujittanut järjestyksen ja kontrollin rakenteita ja heikentänyt kansalaisten ihmisoikeuksia. Yksipuolisen öljysodan vaikutuksia tämän kehityksen edistäjänä voi vain ounastella.

Kapitalistinen talousjärjestelmä on myös itsessään kokenut rajuja mullistuksia, joissa äkkinäiset pörssiheilahtelut, joustavat johtamisjärjestelmät, työvoiman joustokäyttö ympäri maailmaa ja erilaiset verkostolliset yhteenliittymät ovat yleistyneet. Työväenliikkeen, ammattiyhdistysten ja kansalaisten vaikutusvalta on oleellisesti heikentynyt, työ ja työsuhteet yksilöllistyneet, pätkittyneet ja eriytyneet ja naiset siirtyneet työmarkkinoille.

Organisaatioiden hajotessa ja monien perinteisten instituutioiden legitimaatioiden hävittäessä yksilöllä on usein taipumuksena kääpertyä itseensä ja vastata itse elämänsä pitkospuiden asettamisesta. Ihmiset pyrkivät yksinkertaisesti selviämään päällekaatuvan maailman riskeistä ja uhkakuvista. Olemme yhä enemmän "yhdessä yksilöllisesti" (Bauman 2002; Beck 2000; Beck & Beck-Gernsheim 2002).

Risto Rinne

MAAILMAN AMERIKKALAISIN MAA?

Haastattelussaan vuosituhannen vaihtuessa Pohjoismaiden tunnustetuin koulutustutkija Torsten Husén katsoi 84 ikävuoden kokemuksellaan, että omistautuminen kansalliselle koulutukselle on nykyisessä yhteiskunnassa vähentynyt samaan aikaan, kun kansakuntien koulutusrakenteet, opetussuunnitelmat ja opetusjärjestelyt ovat lähentyneet toisiaan. Hänen mukaansa ei ole epäilystäkään siitä, että koulutusjärjestelmien globalisoituminen on etenemässä kiihtyvällä vauhdilla. Lisäksi hän väittää, että Skandinavian maat ovat ”amerikkalaistuneet” muuta Eurooppaa nopeammin. (Lingens 2000, 35, 134, 146).

”Jos joku olisi kertonut minulle 20 tai edes kymmenen vuotta sitten, että meillä Ruotsissa tulisi olemaan kasvava yksityinen koulutussektori, en olisi uskonut häntä” (Lingens 2000, 153).

Husénin näkymä ja huoli skandinaavisen koulutusmallin ja Ruotsin kansallisen koulutuksen himmenemisestä ei ole yksinäinen. Etenkin aikakautemme jälkimodernia luonnetta korostavat tutkijat näkevät, että kansallisilla hallituksilla ei näytä enää olevan voimia päättää omista koulutusjärjestelmistään. Hallitukset ovat lisääntyvästi ja usein vapaaehtoisesti luovuttamassa päätäntävaltaa ja hallintaoikeuksia yhtäältä ylikansallisille järjestöille ja toisaalta paikallisille markkinoille ja kuluttajille. (Chubb & Moe 1990; Sultana 1995; Usher & Edwards 1994).

Aina 1980-luvulta asti perus- keski- ja korkeasteen koulutusta ja sen muutosta voitiin vielä tarkastella ja ymmärtää paljolti kansakuntien sisäisten voimien ja kamppailujen avulla. (Husén & Kogan 1984; Marklund 1984). Selkeähkö käänne on tapahtunut tämän jälkeen. Koulutuksen uudelleenjärjestelyt eivät ole enää ymmärrettävissä edes pääosin kansallisen koulutuspolitiikan voimakentillä käytävistä kamppailuista käsin, vaan yhä vankemmin osana maailmanlaajuista globaalaa muutosta (Daun 1997).

Samalla kansallisten koulutusjärjestelmien toisistaan eroavat luonteenlaadut ovat heikkenemässä. Kuten kansallisvaltiot näyttävät uudessa maailmanjärjestyksessä olevan muodostumassa entistä vähäpätöisemmiksi tekijöiksi, samoin koulutuksesta alkaa tulla yhtäältä standardoitua Euroopan Unionin, OECD:n ja lopulta Maailmanpankin mallintamana ja toisaalta räätäloidyn yksilöl-

listettyä. Koulutusta aletaan välittää ja kaupata erilaisten sateelliittien, kaapelikanavien ja internetin kautta kuten mitä tahansa kaupallista tuotetta. Koulutuksesta tulee kulutustavaraa ja se irtoaa perinteisiltä institutionaalisilta ja kansallisilta juuriltaan. Kun kansallisten hallitusten ote koulutuksen kontrollista kirpoaa, astuvat tilalle yhtäältä ylikansalliset ja toisaalta paikalliset markkinat ja niiden normit. Tällöin voidaan nähdä vaarantuvan koulutuksen kansallisvaltioihin kytkeytyneen historiallisen tehtävän siirtää kansallista kulttuuria ja uusintaa kansallista työvoimaa. Koulutusta ei voi enää menneeseen malliin kansallisesti kontrolloida eikä sen avulla voi puolestaan kontrolloida kansaa. Koulutus on suuressa määrin kadottamassa asemansa yhteiskunnallisen uusintamisen välineenä ja suurenluokan kansallisen insinööritaidon työkaluna (Usher & Edwards 1994). Rankimmat näkijät väittävät peräti, että ”kansallisen koulutuksen olemassaolo on päättyvässä”. (ks. Green 1997, 3, 130).

Uusi maailmanjärjestys asettaa kansalliset hallitukset tosiasiallisesti hyvin ristiriitaisiin tilanteisiin. Globalisaation tuomat paineet näkyvät kaikkialla yhdenmukaistuvana politiikkana. Globalisaatiota ajavat voimat edellyttävät hallintapiirissään vakauden tasapainon ja kurinalaisuuden periaatteiden noudattamista vähintäänkin talouden alalla (Väyrynen 1999, 185–186). Nämä samat vaatimukset asettuvat myös talouden reunojen yli, jotta talouden vakaus ja toimintaedellytykset voitaisiin taata. Ylikansalliset yritykset kuten IBM, Microsoft tai Nokia voivat esittää suorasukaisia vaatimuksia niin kansallisvaltioiden verotus- kuin koulutuspolitiikan suunnaksi.

HYVÄSTIT POHJOISMAISELLE HYVINVOINTIVALTIOLE?

1980-luvulta lähtien ajatus vahvasta hyvinvointivaltiosta on kyseenalaistettu. Uudessa poliittisessa diskurssissa etenkin Pohjoismaissa esiintyneet hyvinvointiyhteiskunnan ylevät tavoitteet –*tasa-arvo, turvallisuus, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus*– on alettu nähdä valtion harjoittamana holhouksena, virkavaltaisuutena, kansalaisten oma-aloitteisuuden ja omavastuisuuden tuhoamisena sekä julkisten varojen katteettomana tuhlaamisena. Uusi politiikka on vaatinut valtiota vetäytymään ja karsimaan julkisia palveluja. Julkisia koneistoja on syytetty liian laajoiksi ja tehottomiksi. Uudistajia on innotta-

nut iskulause *doing more with less*. Julkisenkin toiminnan malliksi on nostettu yritystoiminta, jolloin kansallisvaltioiden erityisessä suojelussa olleista koulutuksesta, terveydenhoidosta ja sosiaalisuudesta kuin postilaitoksesta ja rautateistäkin on haettava kustannustehokkuutta ja voittoja. (ks. Hilpelä 2001; Rinne 2001).

Walter Korpi ja Joakim Palme (1998) puhuvat hyvinvointivaltion riisumisesta. Suomessakin ollaan siirtymässä kohti ”palvelujen markkinamallia”, jossa kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen markkinoilla määritteli yhä laajemmin palvelujen hinnan ja asiakkaskunnat voisivat eriytyä ostovoiman nojalla. Niin koulutus- kuin muissakin hyvinvointipalveluissa palvelujen taso voisi varsin vapaasti heilahdella asiakkaiden maksu- ja ostokyvyn mukaan. Kovaa kyytiä yksityistyvät ja eriytyvät terveydenhoitopalvelut ovat hyvä esimerkki tästä uudesta politiikasta. Julkisten terveyspalvelujen riisumisen ja lisääntyvän jonottamisen takana on samalla yksityisen lääke- ja lääkäribisneksen tukeminen. Köyhille, työttömille, sairaille ja raihnaisille syntyvät omat vaatimattomat julkiset palvelunsa, paremmalle välle omat vauraat yksityiset palvelunsa.

KOKO KANSAN SIVISTYS – TOIVOTON YRITYS?

Suomi on muiden pohjoismaiden joukossa pitkään ollut osa yhdenlaista lintukotia, jossa on muuhun maailmaan nähden harjoitettu sangen autonomista politiikkaa. Suomellekin on ollut ominaista vahva julkinen vastuu heikompiosaisista, tuloerojen vähäisyys, maksuttomien peruspalvelujen laaja tarjonta, naisten korkea itsellisyys ja työssäkäynti, täystyöllisyyden ideaali, kansalaisten korkea keskinäinen solidaarisuus sekä kaikkien kansalaisten sivistyksen korkea taso. Nämä ovat meille suomalaisille vuosikymmeniä olleet elämämme kiistattomia arvoja. Kansallinen koulutuspolitiikkamme on lujin sitein kytketty tähän pohjoismaiseen hyvinvoinnin malliin. Juuri koko kansan sivistystä ja tasa-arvoisten kouluttautumismahdollisuuksien politiikkaa on pidetty keihäänkärkenä kansakuntamme onnelle ja vauraudelle sekä kansalaisten keskinäiselle tasa-arvolle. Aikuiskoulutus on taas tässä katsannossa nähty ennen muuta ”suurena sivistysprojektina” ja ”toisena mahdollisuutena” niille, jotka syystä tai toisesta ovat jääneet koulutuspääomansa suhteen nuorina heikommalle.

Viimeisimmän puolentoista vuosikymmenen aikana Suomen tilanne on muuttunut. Maa on tehnyt pesäeron itäiseen naapuriin ja liittynyt Euroopan Unioniin. Se on kokenut Euroopan syvimmän laman kurimuksen ja ennätysmäisen työttömyyden. Joistakin menestysyhtiöistä, kuten Nokiasta, on tullut Suomen kansallisen kilpailukyvyn ylikansallinen lippulaiva ja ankkuri samaan aikaan, kun maailmankauppa on vapautunut ja kansalliset rajat madaltuneet. Suomen poliittinen ilmapiiri on jyrkästi koventunut ja vanhoja kansalaisetuksia, suojaverkkoja sekä demokraattisia hallitsemisrakenteita on purettu. Myös maan koulutuspolitiikkaa on reivattu monta piirua oikealle. Kun vielä sukupolvi sitten maahan pystytettiin vällä ja voimalla pidentyvää yhtenäiskoulujärjestelmää, ovat nyt monet alkaneet peräänkuuluttaa rajumpaa kilpailua, jo varhain eriytyvää koulutusjärjestelmää ja lahjakkaille erinomaisille omia reittejään. Kasvatus- ja koulutusjärjestelmämme pitkiä perinteitä on ravisteltu päiväkodeista korkeakouluihin ja aikuisopintoihin. Vuonna 1999 hyväksytty koululainsäädännön kokonaisuudistus oli yksi kulminaatio, johon koulutuspolitiikan ”uusi suunta” tai ns. ”kolmas aalto” ja paljolti jo tehdyt muutokset on kirjattu.

KOLMAS AALTO JA UUS- LIBERALISTISEN KOULUTUS- POLITIIKAN OHJELMA

Maan koulutuspolitiikan vahvat muutostuulet 1980-luvulta eteenpäin eivät ole suomalais-kansallista keksintöä. Maailmalla yleistynyt uusliberalistinen koulutuspolitiikka on rantautunut myös Suomen maakamaralle. Uuden maailman globaaleissa vaikutusaalloissa tässä ei ole mitään kummallista. Kummastella sen sijaan voidaan, ovatko kaikki ohjat maan koulutuspolitiikassa olleet kansallisen hallituksemme käsissä ja onko se ollut hyvin tietoinen harjoittamansa koulutuspolitiikan käänöksistä, ylikansallisista yhteyksistä, lähtökohdista, syistä ja seurauksista. Koulutuksen kentällä toimivien ei ole aina helppo nähdä ja tiedostaa tämän kaltaisten suurten muutosten vaikutuksia, sillä yhteiskunnassa harjoitettu koulutuspolitiikka asettaa yksittäisten toimijoiden tajuntaan ja tietoisuuteen rajat (ks. Bourdieu & Wacquant 1995). Niiden sisällä alunperin uudet ja vieraat ideologiat muuntuvat kyselemättömiksi välttämättömyyksiksi ja nämä puolestaan suoranaiseksi hyveiksi ja toimintaohjeiksi.

Kolmas aalto on kohoamassa osittain niistä pettymyksistä, joita toisen aallon meritokraattinen koulutusideologia tuotti. Usko meritokraattisen koulutuspelin reiluuteen ja vaikutuksiin alkoi hiipua niin vasemmalla kuin oikealla. Samaan aikaan 1990-luvun alun taloudellinen taantuma ja laaja nuorisotyöttömyys pakottivat arvioimaan koulutuspolitiikkaa uudella tavalla. Tämä kolmas, kovassa nousussa paraikaa oleva aalto merkitsee siirtymää *meritokratian ideologiasta vanhempainvallan ideologiaan (parentocracy)* (Brown 1997, 393-394). Tällöin olennaista on, että

”... Oppilaan koulutus on yhä enemmän riippuvainen vanhempien toiveista ja vauraudesta, ei niinkään oppilaan kyvyistä ja pyrkimyksistä”

Kun aiempina vuosikymmeninä inhimilliseen pääomaan tehtävät investoinnit pyrittiin kohdentamaan kaikkiin kansakunnan jäseniin, niin nyt asetelma näyttää muuttuneen. Koulutuksellisen tasa-arvon mukainen ajatus pitkästä yhtenäisestä koulutuksesta ei aiempien vuosikymmenten tavoin enää elä. Tilalle on tullut ”erinomaisuuden tavoittelu” (Alladin 1995) ja ”markkinoiden logiikka”. Vain kannattavia investointeja kannattaa tehdä. Koulutusta ja sen myötä ihmisiä markkinoistetaan ja tuotteistetaan ja kysyntä saa ohjata tarjontaa vapailta markkinoilla: asiakkaiden ja rahoittajien valinnat muokata koulutusmarkkinoita ilman holhoavan valtion väliintuloa. (Lauder & Hughes 1999, 4-20).

Kolmannen aallon pohjalta voidaan luonnostella seuraava 12-kohtainen uusliberalistisen koulutuspolitiikan ylikansallinen ohjelma (Ks. Rinne 2000; 2001; Simola, Rinne & Kivirauma 2002; Rinne, Kivirauma & Simola 2001):

Pahimmin olemme uusliberaalisen koulutuspolitiikan ohjelmasta jäljessä siinä, ettei Suomessa toistaiseksi ole siirrytty laajassa mitassa koululaitoksen yksityistämiseen, vaan pitäydytty varsin tiukasti koulutuksen valtiomonopolistisessa omistuksessa ja vieläpä korkeakoulutusta myöten kansalaisten perusoikeudessa maksuttomaan koulutukseen. Maailmalla sitä vastoin vanhempien ja muiden ”asiakkaiden” osallisuus koulutuksen maksumiehinä ei ole mitenkään poikkeuksellista. Yliopistopaikka saattaa tulla maksamaan asunnon hinnan.

Toinen seikka, jota yhä on jaksettu vastustaa, on koulujen ranking-listojen julkistaminen arviointien perusteella, mikä on koulujen arkipäivää

ASETELMA 1.

UUSLIBERALISTISEN KOULUTUSPOLITIIKAN OHJELMA

1. Vanhempien oikeus vapaaseen koulunvalintaan ja koulupiirien jousta-voittaminen (parental choice),
2. Koulujen kilpailuttaminen, kerrostuminen ja profiloituminen sekä näihin kytkeytyvä imagonkohennus markkinointeinen
3. Koululainsäädännön ja etukäteissäätelyn löystäminen (deregulaatio)
4. Koulujen ”yritystäminen” (managerialismi koulunjohtamisessa)
5. Opetussuunnitelmallinen hajauttaminen ja koulujen päätösvallan lisääminen sisältöasioissa
6. Korostettu ajattelu markkinavetoisuuden autuaallisuudesta suhteessa vanhan valtiobyrokratian kahleisiin
7. Siirtyminen rahoituksessa könttäbudjetointiin (slumpsum funding) yksityiskohdittaisen momenttibudjetoinnin sijasta
8. Pyrkimys tulosvastoallisuuteen ja laatu-koulujen palkitsemiseen
9. Koulujen ja opettajien työn jatkuvan arviointijärjestelmän pystyttäminen pyrkien ns. läpinäkyvään eli julkiseen arviointiin ja sen perustalta julkaistaviin ranking-listoihin.
10. Lahjakkaiden ja kyvykkäiden erikoiskoulujen hyväksyminen
11. Koulujen yksityistäminen ja ulkopuolisen sekä asiakkaiden ja vanhempien rahoituksen lisääminen
12. Julkisten koulutusinvestointien ja määrärahojen karsiminen.

useissa vahvaa uusliberalistista koulutuspolitiikkaa toteuttavissa maissa. Englannissa ja USA:ssa on itsestään selvää, että asiakkailla on oikeus tietää koulun taso suhteessa muihin kouluihin. Koulun tasosta on tullut myyntivaltti alueen asunto-kaupassa. Suomessakin on julkista rankkausta alettu viime vuosina varsin surutta harjoittaa etenkin yliopistojen kohdalla.

Kolmas jälkeenneisyys näkyy siinä, ettei tulosvastuuta Suomessa vielä ole juurikaan ulotet-

tu yksittäisten opettajien tai edes koulujen tasolle. Opettajille ei vielä poikkeuksia lukuunottamatta makseta ”tuloksellisuusrahaa”, minkä käytännön esimerkiksi Englannin opettajat joutuivat hyväksymään vuonna 2000 (Daily Mail 18.2.2000).

KISSAN TASSUIN ”VOITTAJA-VIEKAIKEN” –YHTEISKUNTAAN?

Uusi politiikkakehys ja etenkin koulutuksen markkinamuotoisuus luovat niin koulutuksen kuluttajille kuin tuottajille uuden moraalisen ympäristön – kokonaisen uuden ”kaupallisen sivilisaation järjestyksen” (Benton 1992, 118). Kouluissa, korkeakouluissa, yliopistoissa ja aikuiskasvatuksessa tämä uusi moraalinen ympäristö tutustuttaa meidät ”itsekkyyden kulttuuriin”, kuten Lontoon yliopiston koulutuspolitiikan tutkija, Karl Mannheim-oppituolin haltija Stephen Ball (2001) muutosta kuvaa. Henkilökohtaisia motiiveja arvostetaan enemmän kuin persoonattomia arvoja.

Yksilöiden välistä kilpailuttamista kannustavan koulutuspolitiikan palkinnot tulevat mitä ilmeisemmin kasautumaan entistä vahvemmin huipuille. ”Voittaja-vie-kaiken” (The Winner-Take-All-Society) –yhteiskunnassa voittajina selviävät todennäköisimmin harvat – liike-elämän menestyjien ja juonikkaiden keinottelijoiden lisäksi osa keskiluokista ja koulutettujen professioiden jälkeläisistä. Häviäjien yhteistä häpeää saavat kantaa kaikkein heikoimmassa lähtöasemissa sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti olevat väestönosat.

Koulutuspelellä pelaaminen alkaa muistuttaa urheilun ja viihdeteollisuutta, joka rakentuu huipputähtien ja avainpelaajien menestyksen ympärille. Tällaisen koulutuksen kentällä suuret joukot käyvät turhaa kamppailua kimaltelevista palkinnoista saaden osallistua korkeintaan sauvakävelyyn tai katsomossa istumiseen. Suuri enemmistö jää palkintosijojen ulkopuolelle. Seurauksena on pahimmillaan rahojen, voimavarojen ja ajan tuhlausta lähes koko ikäluokan kulkiessa yhä pidempien koulutusputkien ja kovempien kilpailujen kautta työmarkkinoille ja elämään, jossa koulutuksen lupaukset kääntyvät epävarmoiksi työmarkkina-aseiksi ja yhä uusiksi ja kovemmiksi turnajaisiksi. (Frank & Cook 1995; Lauder & Hughes 1999, 24–25; Chubb & Moe 1990; Whitty, Power & Halpin 1998).

VIITTEET

1 Ehkä on heti alkuun syytä todeta Raija Julkusen (2001, 48) sanoin, että ”Meillä Suomessa uusliberalismi on tabu, mutta englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa arkipäivää”.

2 Tässä puheenvuorossa on käytetty hyväksi aikaisemmista julkaisuistani erityisesti artikkeleita ”Kansallisen koulutuspolitiikan loppu?” (Rinne 2002), ”Arjen, työn ja kulttuuristen merkitysten jäljillä” (Rinne 2003) ja ”Suomalainen yhtenäiskoulu ja ylikansallinen koulutuspolitiikka (Rinne 2001).

LÄHTEET:

- Alladin, I. (1995). Equality and Excellence in Education: Contradictions of recent educational reforms. Teoksessa J. Zadjka, K. Bachchus & N. Kach (eds.): Excellence and Quality in education. Albert Park: James Nicholas Publishers, 23–33.
- Bauman, Z. (2002). Individually, Together. Teoksessa Individualization. London: SAGE Publications.
- Ball, S. J. (2001). Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne & J. Tähtinen (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Kasvatusalan tutkimuksia 1. Suomen kasvatus-tieteellinen seura, 21–43.
- Beck, U. (2000). The Brave New World of Work. London: Polity Press.
- Beck, U. & Beck-Gernstein, E. (2002). Individualization. London: SAGE Publication.
- Benton, T. (1992). Adam Ferguson’s Critique of the ”Enterprise Culture”. Teoksessa P. Heelas & P. Morris (toim.) The values of the Enterprise Culture: the Moral Limits of Markets. London: Routledge.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1995). Refleksiiviseen sosiologiaan. Jyväskylä: Joensuu University Press.
- Brown, P. (1997). The ”Third Wave”. Education and the Ideology of Parentocracy. British journal of sociology of education 11, 65–84.
- Chubb, J. & Moe, T. (1990). Politics, Markets and American’s Schools. Washington, DC: The Brookings Institution.

- Daily Mail. 18.2.2000.
- Daun, H. (1997). National Forces, Globalization and Educational Restructing. Some European Response Patterns. *Compare* 17 (1).
- Frank, R. & Cook, P. (1995). *The Winner-Take-All Society*. New York: Free Press.
- Green, A. (1997). *Education, Globalization and the Nation State*. London: Macmillan Press.
- Hilpelä, J. (2001). Uusliberalistisen koulutuspolitiikan aatteellinen tausta. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne & J. Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Kasvatusalan tutkimuksia 1. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 139–154.
- Husén, T. & Kogan, M. (eds.) (1984). *Educational Research and Policy: How Do They Relate?* Oxford: Pergamon Press.
- Julkunen, R. (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Gummerus.
- Korpi, W. & Palme, J. (1998). *Paradox of Redistribution and Strategies of Equality*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lauder, H. & Hughes, D. (1999). *Trading in Futures, Why Markets in Education Don't Work*. Buckingham: Open University Press.
- Lingens, H. G. (2000). (ed.) *Conversations in Comparative Education*. Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Mann, M. (1997). Has Globalisation Ended the Rise of Nation-state? *Review of International Political Economy* 4 (3), 472–496.
- Marklund, S. (1984). Effects of Educational Research on Education Policy-making: the Case of Sweden. In T. Husén & M. Kogan (eds.) *Educational Research and Policy: How Do They Relate?* Oxford: Pergamon Press.
- Rinne, R. (2000). The Globalisation of Education – Future Aspects of Nordic education in the New EU Millennium. *Educational Review* 52 (2), 131–142.
- Rinne, R. (2001). Suomalainen yhtenäiskoulu ja ylikansallinen koulutuspolitiikka. Teoksessa *Koko kansan koulu - 80 vuotta vuotta oppivelvollisuutta*. Suomen koulutushistoriallisen seuran vuosikirja 2001. Jyväskylä: Suomen Koulutushistoriallinen Seura ry & Opetushallitus, 127–145.
- Rinne, R. (2002). Kansallisen koulutuspolitiikan loppu? Teoksessa Honkonen, R. (toim.) *Koulutuksen lumo. Retoriikka, politiikka ja arviointi*. Tampere University Press, 93–120.
- Rinne, R. (2003). Arjen, työn ja kulttuuristen merkitysten jäljillä. Kirjassa Jyri Manninen & Antti Kauppi & Arja Puurula & Seppo Kontiainen (toim.) *Aikuiskasvatus tutkijoiden silmin – tutkimusta 2000-luvun taitteessa*. Kansanvalistusseura.
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Simola, H. (2001). The Turning Point in Educational Policy and the Marginalisation of Youth in Finland in the 1990s in the Light of Statistics. Lindblad, S. & Popkewitz, S. (eds.) *Statistical information and systems of reason on education and social inclusion and exclusion in international and national contexts*. *Uppsala reports of education* 38, 69–124.
- Rinne, R. & Nuutero, A.-K. (2001). Teoksessa Olkinuora, E. & Mattila, E. (toim.) *Miten menee peruskoulussa? Kasvatuksen ja oppimisen edellytysten tarkastelua Turun koulussa*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu A:195, 87–126.
- Simola, H., Rinne, R. & Kivirauma, J. (2002). Abdication of the Education State or Just Shifting Responsibilities? The appearance of a new system of reason in constructing educational governance and social exclusion/inclusion in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research* 46 (3), 247–264.
- Sultana, R. (1995). A Uniting Europe, a Dividing Education? *Supra-nationalism, Euro-centrism and the Curriculum*. *International Studies in the Sociology of Education* 5 (2).
- Usher, R. & Edwards, R. (1994). *Postmodernism and Education: Different Voices, Different Worlds*. London: Routledge.
- Väyrynen, R. (1999). Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Helsinki: Sitra/Taloustieto.
- Walters, S. (ed) (1997). *Globalisation and Adult Education*. London: Zed Press.
- Whitty, G., Power, S. & Halpin, D. (1998). *Devolution and Choice in Education. The School, the State and the Market*. Buckingham: Open University Press.